

УДК 330.322.332

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**Шаповалова О.М., Кушак М.В.****PROBLEMS OF STEADY DEVELOPMENT OF REGIONAL ECONOMY OF UKRAINE****Shapovalova O.M., Kuszczak M.V.**

У статті розглянуто основні проблеми сталості і перспективи розвитку економіки регіонів України на сучасному стані, умови усунення або скорочення регіональної нерівності розвитку. Проаналізовано і визначено розбіжності темпів змін обсягів виробництва продукції по регіонах країни в добувній та переробній промисловості, середньої заробітної плати на душу населення, офіційно зареєстрованих безробітних. Розглянуто чинники, які впливають на ефективне регулювання процесів регіонального розвитку, на узгодження дій різних рівнів влади, враховуючи загальнодержавні інтереси, які потребують необхідності створення нової системи оцінки фінансових можливостей і потреб.

Ключові слова: розвиток, економіка, регіон, сталий, зміни, напрямки, проблеми, ефективність, зайнятість.

Вступ. Взаємовідносини центру та регіонів завжди є доленосними для розвитку держави в цілому. Вони не тільки визначають державний устрій, а й справляють вирішальний вплив на добробут народу. Відсутність у минулому власної виваженої регіональної політики призвела до значних диспропорцій у територіальній структурі української економіки, неефективного використання переваг територіального поділу праці, природно-ресурсного та науково-виробничого потенціалу регіонів, до надмірного забруднення навколишнього середовища у багатьох містах і районах. Усе це зумовлює необхідність вжиття цілеспрямованих заходів державної регіональної економічної політики, які б забезпечили ефективне регулювання процесів регіонального розвитку, узгодження дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо структурної перебудови економіки країни та послідовного впровадження ринкових відносин.

Актуальність даної теми. Соціально-економічний розвиток країни спрямовано на підтримку стабільних темпів економічного росту регіонів і підвищення на цій основі добробуту населення держави.

Аналіз останніх досліджень. Проблема сталого розвитку регіональної економіки України присвячено праці багатьох вчених-економістів: Бутко

М., Дзись Г., Пила В., Абрамов В., Захарченко В.І., Герасимчук З.В., Галушак Л.В., Заставний Ф.Д., Чернюк Л.Г., Клинового Д.В., та інші. Науковці відзначають проблеми механізму регулювання та формування ресурсів, джерел фінансування, підготовки та перепідготовки управлінських кадрів відповідно до потреб ринкової економіки.

Мета статті полягає в дослідженні стану розвитку економіки окремих регіонів, спробі визначення перешкоди в розвитку та окресленні основних напрямків сталого розвитку в регіональній економіці.

Результати досліджень. Нинішній соціально-економічний та екологічний стан регіонів є наслідком загальної кризи економіки. Незважаючи на потужний економічний потенціал, величезні можливості для стабілізації і поживлення господарської діяльності, в Україні непомітні суттєві позитивні зрушення. Нераціональне і неповне використання економічного потенціалу зумовлене рядом факторів, у тому числі - недостатньою увагою до регіональних проблем, до наявних диспропорцій у розміщенні продуктивних сил. Розробку і проведення регіональної політики в країні ускладнює значна диференціація її соціально-економічного простору. Внаслідок кризової ситуації в економіці звужуються фінансові можливості уряду і гостріше проявляється розрив у рівнях, темпах розвитку, перевагах та можливостях окремих регіонів. Крім того, криза по-різному зачепила регіони у зв'язку з існуючими диспропорціями в територіальній структурі національної економіки, в темпах їх переходу до ринкових відносин. Ступінь соціальної диференціації регіонів відбивається у динаміці і структурі зайнятості, безробітті, рівні доходів та реального споживання.

Серед основних проблем сталості розвитку й розміщення продуктивних сил регіонального характеру виділяють:

- надзвичайно щільну концентрацію продуктивних сил у високоіндустріальних районах - Донбасі і Придніпров'ї. На шість високоіндустріальних областей - Донецьку, Дніпропетровську, Запорізьку, Лу-

ганську, Харківську, Київську припадає понад 45% основного капіталу України;

- невідповідність між природними й трудовими ресурсними потенціалами, з одного боку, і рівнем розвитку господарської діяльності та просторової її організації в межах економічних районів, областей, міських поселень - з іншого. Це стосується насамперед Подільського, Поліського, Південного регіонів;

- недостатній розвиток і збалансованість складових транспортної системи;

- ігнорування на практиці принципу регіонального господарювання;

- складність формування ринкового середовища з причин надмірної залежності від регіональної влади;

- неузгодженість і складність процесу нормативного та реального розмежування власності між державними і регіональними рівнями через відсутність чіткої законодавчої системи критеріїв і процедур розподілу державної власності на рівнях державної влади і місцевого самоврядування;

- недостатню дієвість державної регіональної економічної політики.

Регіони, де склалася несприятлива соціально-економічна й екологічна ситуація, потребують особливої уваги. У Донецькому, Луганському регіонах найбільш актуальною серед економічних проблем є ефективна реструктуризація підприємств вугільної, хімічної, коксохімічної промисловості, чорної і кольорової металургії, важкого машинобудування та електроенергетики. Зношеність основних фондів у промисловості тут сягає 60-80%. Застаріле обладнання, недосконалі технології, некомплексне використання сировини, надмірна кількість відходів загострюють економічну й екологічну ситуацію. Ускладнилася на цьому фоні і соціальна ситуація. Вона проявляється у перевищенні смертності над народжуваністю та у від'ємному сальдо міграції.

Аналогічна картина спостерігається у Запорізькому, Кіровоградському та Дніпропетровському регіонах. Чорна та кольорова металургія, гірничодобувна, коксохімічна галузі, важке машинобудування створили й тут надмірне навантаження на природне середовище. Це доповнюється загостренням соціальних проблем.

Складною проблемою у Волинському, Житомирському, Рівненському та Чернігівському регіонах є реабілітація радіаційно забруднених територій.

У Одеському, Херсонському регіонах несе загрозу підняття рівня ґрунтових вод, що може спричинити підтоплення всього низинного півдня України, докорінно змінити економічну та соціальну ситуацію. Серед невідкладних проблем - розвиток сфери зайнятості депортованих народів, їх соціального облаштування.

Животрепетні проблеми Львівського, Івано-Франківського, Чернівецького регіонів - припинення деіндустріалізації, високий рівень безробіття в Україні, активізація демографічної політики та її збалансування з економічним розвитком, екологія (зокрема, завчасна готовність до природних і недопущення техногенних катастроф) тощо.

Нині різниця у доходах на душу населення між окремими областями становить 30-45%. За міжнародним стандартом розрив у рівнях розвитку регіонів не повинен перевищувати 20%.

Виходячи з цього загальний принцип державного впливу на регіональний розвиток має ґрунтуватися на тому, що регіону надаються права для самостійного вирішення проблем, які не зачіпають загальнодержавні інтереси і не потребують фінансування з державного бюджету. У зв'язку з цим виникає необхідність у створенні нової системи оцінки фінансових можливостей і потреб регіонів.

Протягом останніх років відбулося падіння обсягів виробництва (послуг) у всіх без винятку галузях, і найпомітніше - у трьох провідних секторах - промисловості, сільському господарстві, капітальному будівництві, де створюється переважна частка валового внутрішнього продукту країни. Тенденція щорічного скорочення обсягів виробництва промислової продукції утвердилася майже у всіх регіонах.

Так, індекси добувної промисловості у 2012р. у Волинському регіоні - 50,5%, Херсонському - 72,3%, Закарпатському - 76,3%, Одеському - 78,3%, Чернівецькому - 85,4%, Львівському - 85,6%. Індекси переробної промисловості за 2012р. у Чернівецькому регіоні - 88,3%, Луганському - 89,6%, Донецькому - 90,3%, Рівненському - 92,6%, Київському - 93,4%, Черкаському - 93,8%, Івано-Франківському - 95,8%, АРК - 96,1%, Київ - 96,4%, Львівському - 96,5%, Сумському - 96,7%, Чернігівському - 96,7% [6].

Протягом років реформування відбувалися негативні явища у сільському господарстві. Обсяги виробництва продукції аграрного сектора скоротилися. Найбільше падіння сталося у Кіровоградській, Запорізькій, Луганській, Миколаївській областях, Автономній Республіці Крим. Повільнішими темпами цей процес ішов у західних та подільських областях, де темпи падіння становили 20-35% і активніше реформувалися економічні відносини в аграрній сфері.

Відбулися деякі зміни у динаміці територіальних пропорцій аграрного сектора. Зокрема, зросла питома вага Вінницької, Івано-Франківської, Закарпатської, Київської, Львівської, Хмельницької, Черкаської областей, тобто тих, які спеціалізувалися на виробництві зерна і цукрових буряків. Водночас знизилася частка Автономної Республіки Крим, Донецької, Запорізької, Кіровоградської, Луганської, Харківської, Чернігівської областей, де економічні перетворення в аграрно-промисловому комплексі проводилися непослідовно.

У цілому зрушення у територіальних пропорціях розвитку сільського господарства були не такі масштабні, як у промисловості. Це пояснюється більш рівномірним розміщенням господарств цього сектора економіки по території країни і більш стабільним ціновим становищем усередині нього.

Економічна криза не обминула і капітального будівництва. Зменшення інвестицій у соціально-культурне будівництво привели до послаблення матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури,

погіршення показників забезпечення потреб населення послугами, особливо у сільській місцевості. Стала тенденція зниження обсягів виробництва промислової та сільськогосподарської продукції, капітального будівництва, значне зменшення реальних доходів населення.

Середня заробітна плата за 2008 р. по Україні на одного штатного працівника - 2001 грн., а за 2013 р. - 3268 грн., темпи росту складають 163,3%. Дані таблиці показують позитивні зміни в середній заробітній платі по названих регіонах, але при цьому вона значно негативно відрізняється від середньої заробітної плати на одного працівника в Україні.

Таблиця 1

Найменша середня заробітна плата на одного штатного працівника в таких областях (грн.) [6]

	2008р.	2013р.	Темпи змін, %	Середня з/п на 1 працівника в Україні у 2013р.	Зміни з/п 2013р. від середньої по Україні на 1 працівника
Волинська	1522	2588	170,04	3268	-680
Чернігівська	1533	2524	164,00	3268	-744
Кіровоградська	1555	2647	170,22	3268	-621
Житомирська	1568	2576	164,29	3268	-692
Черкаська	1577	2725	172,80	3268	-543
Вінницька	1587	2621	165,15	3268	-647
Тернопільська	1595	2426	152,10	3268	-842

Найбільш характерні регіональні проблеми. По-перше, це стосується нестабільності функціонування підприємств сфери матеріального виробництва, яке супроводжується щорічним падінням обсягів виробництва продукції і виконання робіт. Навіть у 2012р. лише у 8 регіонах обсяги промислового виробництва мали тенденцію до зростання проти попереднього року.

По-друге, значно загострилася проблема ефективної зайнятості трудових ресурсів. Кількість офіційно зареєстрованих безробітних в Україні у 2008р. - 596 тис. осіб, у 2009р. - 693,1 тис. осіб, у 2010р. - 452,1 тис. осіб, у 2011р. - 505,3 тис. осіб, у 2012 - 467,7 тис. осіб, на 01.01.2013р. - 508,6 тис. осіб.

Як видно з таблиці 2 в названих регіонах спостерігається зменшення кількості офіційно зареєстрованих безробітних, що є позитивним моментом і свідчить про активізацію економічної діяльності.

Таблиця 2

Найбільш офіційно зареєстрованих безробітних в таких регіонах

Регіони	2008р.	2012р.	Зміни (+,-)
Донецька	36,1	27,9	- 8,2
Харківська	33,1	27,5	- 5,6
Львівська	32,8	24,7	- 8,1
Дніпропетровська	31,8	29,3	- 2,5
Вінницька	29,2	24,4	- 4,8
Полтавська	29,0	22,5	- 6,5
Черкаська	25,9	22,6	- 3,3
Івано-Франківська	24,8	16,4	- 8,4
Житомирська	24,5	21,9	- 2,6
Луганська	24,1	17,5	- 6,6

По-третє, триває скорочення інвестицій у невиноробничу сферу, що призводить до зниження обсягів введення в експлуатацію нових об'єктів житлово-комунального і соціально-побутового призначення і погіршення забезпеченості потреб населення.

По-четверте, практично скрізь значно погіршилася демографічна ситуація. Економічна криза, недостатній соціальний захист громадян призвели

протягом 2008-2012рр. до перевищення показників смертності над показниками народжуваності, скорочення тривалості життя населення і зменшення абсолютної його чисельності на 618 тис. 971 осіб.

По-п'яте, спостерігається істотне погіршення реальних умов життя абсолютної більшості населення у всіх без винятку регіонах.

Аналіз основних тенденцій і суперечностей існуючої структури української економіки свідчить про суттєве загострення структурних проблем. До головних пріоритетів структурної перебудови відносяться вирішення найактуальніших проблем економіки:

- підвищення конкурентоспроможності виробництва і збільшення експортного потенціалу держави;
- посилення соціальної орієнтації економіки, освоєння нових, конкурентоспроможних товарів народного споживання;

- реалізація енергозберігаючої моделі розвитку економіки;

- технологічне оновлення виробництва;

- реструктуризація підприємств;

- створення ефективних регіональних структур економіки.

Зростання надходжень іноземних інвестицій в Україні сприяє створення спеціальних економічних зон. Такі зони створено у Закарпатській, Донецькій, Луганській областях.

Нові, ширші можливості для виходу українського підприємця на європейський ринок надає Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом (УПС), яка набула чинності з 1 березня 1998р. Перспективним напрямом інтеграції України у систему світового господарства є створення зони вільної торгівлі з ЄС.

На обласному рівні потрібно мати концепцію розвитку окремих територій, які відрізняються своєю специфікою, структурою, ресурсним потенціалом тощо. Потрібна розробка програм соціально-економічного розвитку локальних територій. Необхідно підготувати якомога більше реальних інвестиційних проєктів, визначити їх пріоритетність, здійс-

нити відповідні пропозиції вітчизняним і зарубіжним потенціальним інвесторам. Крім того, треба сформувати Раду території спеціального режиму інвестиційної діяльності згідно з наданими повноваженнями, Рада території здійснюватиме організаційно-методичні та інформаційні заходи.

Висновок. Щоб створити умови для сталого розвитку економіки регіонів на центральному рівні необхідно:

активізувати роботу з переведенням її у практичне русло, щодо реального створення в окремих районах країни нових форм територіальної організації підприємництва - спеціальних (вільних) економічних зон різного типу;

визначитися із законодавчим забезпеченням правових засад найважливішого державного механізму управління, яким є планування, прогнозування і програмування соціально-економічного розвитку територій на мікро-, мезо- і макrorівнях, тобто починаючи від села і закінчуючи державою у цілому.

На регіональному та місцевому рівнях потрібно:

місцевим органам державної виконавчої влади і самоврядування домогтися повного виконання суб'єктами господарювання на місцях положень державної бюджетно-фінансової та податкової політики.

розробити обласні, районні, міські програми нарощування виробничого потенціалу

у кожному регіоні обласного рівня розробити програми інвестиційно-інноваційної діяльності строком на 3-5 років

активно здійснювати на місцях весь комплекс структурних та інституціональних перетворень.

проводити планомірну підготовку та перепідготовку управлінських кадрів відповідно до потреб ринкової економіки, періодично їх атестувати, формувати резерв кадрів державних службовців.

Л і т е р а т у р а

1. Закон "Про зміни в Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів", 21.04.2011р.
2. Закон "Про засади державної регіональної політики" № 6462-д 25.07. 2012 р.
3. Чернюк Л.Г., Клиновий Д.В. Економіка регіонів (областей) України. Навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2002. 644 с.
4. Герасимчук З.В., Галушак Л.В. Політика розвитку проблемних регіонів: методологічні засади формування та реалізації. Луцьк: Настир'я, 2006. 248 с.
5. Заставний Ф.Д. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічні, екологічні, демографічні). Львів: ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2006. 348 с.
6. Захарченко В.І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України. Вінниця: Гіпаніс, 2004. 547 с.
7. Державний комітет статистики України // www.ukr.stat.gov.ua.

References

1. Zakon "Pro zminy v Zakon Ukrainy "Pro stimuliuvannia rozvytku rehioniv", 21.04.2011r.
2. Zakon "Pro zasady derzhavnoi rehional'noi polityky" № 6462-d 25.07. 2012 r.

3. Cherniuk L.H., Klynovyj D.V. Ekonomika rehioniv (oblastej) Ukrainy. Navch. posib. K.: TsUL, 2002. 644 s.

4. Herasymchuk Z.V., Haluschak L.V. Polityka rozvytku problemnykh rehioniv: metodolohichni zasady formuvannia ta realizatsii. Luts'k: Nastyr'ia, 2006. 248 s.

5. Zastavnyj F.D. Problemy depresyvnosti v Ukraini (sotsial'no-ekonomichni, ekolohichni, demohrafichni). L'viv: VTs LNU im. I.Franka, 2006. 348 s.

6. Zakharchenko V.I. Transformatsijni protsesy u promyslovykh terytorial'nykh systemakh Ukrainy. Vinnytsia: Hipanis, 2004. 547 s.

6. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy // vvv.ukr.stat.kov.ua.

Шаповалова Е.Н., Кушак М.В. Проблемы устойчивого развития региональной экономики Украины

В статье рассмотрены основные проблемы постоянного и перспективы развития экономики регионов Украины на современном состоянии, условия устранения или сокращения регионального неравенства развития. Проанализированы и определены расхождения темпов измененной объемов производства продукции по регионам страны в добывающей и перерабатывающей промышленности, средней заработной платы на душу населения, официально зарегистрированных безработных. Рассмотрены факторы, которые влияют на эффективную регуляцию процессов регионального развития, на согласование действий разных уровней власти, учитывая общегосударственные интересы, которые требуют необходимость создания новой системы оценки финансовых возможностей и потребностей.

Ключевые слова: развитие, экономика, регион, постоянный, изменения, направления, проблемы, эффективность, занятость.

Shapovalov E.N., Kuschak M.V. Problems of sustainable development of regional economy Ukraine

In the article the basic problems of consistency and prospects of development of economy of regions of Ukraine on the modern state, the conditions for eliminating or reducing regional disparities development. Analyzed and determined the differences in the pace of changes in production volumes in the country's regions in mining and processing industry, the average wage per capita, the officially registered unemployed. Examines the factors that affect the effective regulation of processes of regional development, the coordination of different levels of government, taking into account national interests, which require the need for a new system of evaluation of fiscal capacity and need.

Keywords: development, economy, region, constant changes, trends, problems, efficiency, employment.

Шаповалова Олена Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Облік і аудит» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, baykonur@poisk.lg.ua

Кушак Марина Вадимівна - студентка кафедри «Облік і аудит» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, baykonur@poisk.lg.ua

Рецензент: Заблодська І.В. доктор економічних наук, професор, директор Луганського філіалу Інституту економіко - правових досліджень НАН України, м. Луганськ, Україна.